

ПОЛОНІЗМИ В ПОЕТИЧНІЙ ТА ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано причини вживання полонізмів у творчості Лесі Українки, репрезентовано їх приклади в поетичній та епістолярній спадщині поетеси.

Українсько-польські мовні зв'язки мають давню історію. Запозичення з польської мови як один з рефлексів цих зв'язків активізувалися вже у кінці ХУІ – на початку ХУІІІ століть. Полонізми в українських пам'ятках писемності досліджував Іван Огієнко [1], вони зафіксовані дослідниками юридичних документів різних історичних періодів розвитку України [2]. Українсько-польські мовні контакти були предметом досліджень у славистиці [3,4]. Полонізми часто зустрічаються в творах художньої літератури, адже представники польської національності, які стають митцями слова, через свої твори несуть слово рідної мови в широкі маси українців. Поширенню полонізмів сприяють діячі української літератури, вживаючи їх у творах та приватному листуванні. Безперечно, полонізми мають місце й у живому народно-розмовному мовленні українців, адже материнська мова поляків, які проживають в Україні, у більшій або меншій мірі впливає на українську мову, якою вони спілкуються як у повсякденному побутовому житті, так і в громадській, політичній, економічній та інших видах діяльності. Місце і роль полонізмів у творчості українських поетів, прозаїків, драматургів і публіцистів мало досліджені.

З огляду на вищезазначене дослідження полонізмів у творчій спадщині діячів української літератури на різних мовних рівнях становить науковий інтерес. Метою нашої наукової розвідки є вивчення полонізмів у творчій спадщині великої української поетеси Лесі Українки. Об'єкт і предмет дослідження обрані не випадково, адже Леся Українка володіла польською мовою, нею також володіли близькі поетеси люди, в поезії і особливо у приватному листуванні Леся Українка нерідко використовувала полонізми. Досягнення мети дослідження забезпечувалося вирішенням таких завдань: вивчення факторів українсько-польської двомовності Лесі Українки; відбір полонізмів, що використані в поезії та листах Лесі Українки; аналіз ролі полонізмів у текстах, з'ясування можливих причин їх уживання.

Вивчення українсько-польської двомовності Лесі Українки та факторів, що її зумовили, здійснювалося шляхом дослідження наукових джерел. Методом суцільної вибірки з поетичної (I-II томи) та епістолярної

© Місяць Н.К., 2005

(X–XII томи) спадщини Лесі Українки [5,6,7] була здійснена планомірна інвентаризація означених одиниць мови, створено своєрідний банк даних. За допомогою порівняльного методу проаналізовано мовні контакти генетично споріднених української та польської мов та будову і функції полонізмів у текстах, зроблено спробу побачити "віддзеркалення" польської мови в поезії та листах Лесі Українки.

Для з'ясування українсько-польської двомовності Лесі Українки необхідно розглянути фактори, що її зумовили. Ці фактори умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні (екстралінгвістичні) фактори – це історія земель Південно-Західного краю, до складу якого входила Україна, внутрішні (інтралінгвістичні) – це родинні чинники, а саме – сімейне оточення поетеси, її освіта.

Взаємні впливи різних мов зумовлюється такими екстралінгвістичними факторами, як географічне сусідство країн та народів, рівень і різновид їхньої культури, політичні відносини між ними. Залежно від цього обмін мовними цінностями може бути різним: обмежуватися рівнем діалектів та розмовно-побутового мовлення, рівнем літературних контактів або відбуватися на обох цих рівнях, але з різною питомою вагою.

Стосунки поляків із східними слов'янами мали пошвавлений характер з найдавніших часів. Перші, як українські, так і польські, літописи оповідають про численні війни та замирення. Дочки київських князів часто виходили заміж за чоловіків з польської династії Пястів, що зумовлювало мовні контакти на рівні княжих дворів.

У дослідженнях мовних контактів професор Гейдельберзького університету Андрій Вінценз визначає принцип дії мовних контактів між культурами з різним статусом. У статті "До проблеми українсько-польських мовних контактів" учений стверджує, що в XI–XII століттях і у першій половині XIII століття вплив мовних та культурних контактів ішов у напрямку зі сходу.

Загальновідомо, що вже на початку XI ст. Київ був одним з найвизначніших міст Європи. Отже, вплив, за глибоким переконанням дослідника, міг прийти з Києва до Польщі [8:38]. Українсько-польські мовні контакти цього періоду малодосліджені. Культура Київської Русі була зруйнована татаро-монгольською навалою у 1240 році. Руйнації культури зазнала й значна частина південної Польщі. З урахуванням інерції у змінах моделей мовних відносин можна говорити, що лише у другій половині XIV ст. (можливо, і пізніше) культурні впливи пішли з Польщі у напрямку Києва.

У XIV столітті парадигми культурних і мовних контактів змінюються. Занепад Візантійської імперії, зростаючий вплив західної міської культури у Польщі, заснування у 1364 році Краківської академії (відомої пізніше як Ягеллонський університет), анексія Галичини польським

королем Казиміром у середині XIV століття – усе це склало передумови другого періоду українсько-польських культурних і мовних контактів, а саме – періоду польського мовного домінування [9:30; 10]. Таке домінування продовжувалося у наступні століття і знайшло вияв у факті усунення в Галичині староукраїнського закону і введення латини як офіційної писемної мови. За Люблінською унією до складу Польського королівства були включені Підляшшя, Волинь та Київщина. Польський уряд щедро роздавав спустошені війнами і набігами татар українські землі польській шляхті і великим магнатам. Ця територія підпадала під пряму польську владу. Поляки дістали право тут селитися і здобувати земельну власність. Унаслідок усього цього вони склали певною мірою привілейований шар населення на цих землях. Усе це, безперечно, зумовило польський вплив на розмовну мову автохтонного українського населення, з яким вони увійшли в культурні та мовні контакти [9:161-162].

З часу панування короля Казимира (1506-1548) відбувався процес дедалі сильнішої полонізації міст. Вплив міст (польськомовні юридичні акти, поляк бургомістр Києва з 1570 р. тощо) був суттєвим для великої та дрібної шляхти, яка більшою або меншою мірою пов'язана з містами, в яких зосереджувалися предмети кращого побутового ужитку, звідки йшла тогочасна мода, різні вияви політичної та громадської думки і де здебільшого (це особливо важливо!) знаходилися заклади освіти. На селі польський вплив відчувався значно менше, адже село споконвічно та суцільно було українським [9:163], проте і тут він був відчутний. Українська шляхта підпадала під польський мовний та культурний вплив на рівні побуту, що зумовлювало проникнення полонізмів в українське мовлення і нерідко сприяло виходу з ужитку українських лексем, їх заступали полонізми.

У XVI-XVII століттях польський вплив на українську культуру і мову продовжувався. Берестейська унія 1596 р. підпорядкувала українську церкву безпосередньо Римові, за Андрусівським мирним договором 1667 року українські землі було поділено між Москвою і Польщею. Відповідно Правобережна Україна та західноукраїнські землі переходили до Польщі, відтак еміграція поляків на ці землі тривала, що, безумовно, сприяло поширенню польської мови. Польською мовою писали керівники Козацької Держави та її письменники, сподвижники Петра I Феофан Прокопович та Стефан Яворський, нею володіли майже всі російські царі. Матеріали першого загального перепису населення 1897 року засвідчили, що в Україні проживало понад 2 млн. поляків, зокрема на Волині їх нараховувалося 200 тис. осіб, що становило 6,16% населення [9:5].

Отже, обидва процеси (переміщення поляків на корінні руські землі та полонізація руської феодальної знаті) спричинили виникнення величезної території (землі Волині), де певна частина населення була двомовною. Цілком закономірно припустити, що Леся Українка теж була двомовною, що в її українському мовленні могли зустрічатися полонізми.

Питання українсько-польської двомовності Лесі Українки важливо розглядати у взаємозв'язку з її родинним оточенням. Увагу привертає генеалогічне дерево письменниці. Її предки по батьковій лінії перебували на службі у польських королів. Один з них, Петро Косач, Польської Корони шляхтич, відзначився у війську Яна Собецького (1673 р.). У роду Драгоманових (рід матері) високо цінувалося українське слово, любов до якого Олена Пчілка зуміла передати своїм дітям. У листі до одного історика вона писала: "В дітей своїх мені хотілось перелити свою душу і думки. З певністю можу сказати, що це мені вдалося. Не знаю, чи стали б Леся і Михась українськими літераторами, коли б не я? Власне, я "наважила" й завше окружала дітей такими обставинами, щоб народна стихія була їм найближчою, щоб вони змалку пізнавали її якнайбільше. Життя зі мною та посеред волинського люду сприяло тому" [11:12].

Леся Українка виховувалась і навчалась у середовищі високо освіченої української інтелігенції. Її мати дбала про гарну освіту для своїх дітей. У системі цієї освіти чільне місце посідали іноземні мови, у тому числі польська мова, знання якої у колах тогочасної інтелігенції було явищем звичним. Останнє пояснюється багатьма факторами, серед яких історія українських і польських земель, тісні зв'язки польської шляхти з Україною та особливе ставлення української інтелігенції до представників польського народу. Поляки, які не полишали боротися за незалежність своєї держави навіть після її зникнення з політичної карти світу внаслідок третього поділу Польщі (1795 р.) між Росією, Австрією та Прусією, викликали вороже ставлення царських чиновників Росії як повстанці і заколотники. Водночас у середовищі прогресивно налаштованої української інтелігенції поляки вважалися взірцем нескореності та волелюбства. Часто у повсякденному мовленні української інтелігенції польська мова використовувалась поряд з українською, змішувалась з нею, а потім поширювалася на ділові стосунки, художню творчість. Цілком можливо, що саме так було і в родині Косачів, зокрема у мовленні майбутньої поетеси.

Початкову освіту Леся Українка здобувала в домашній умовах під керівництвом "любої мамочки", яка забезпечила гідний розвиток природних здібностей своєї доньки. У чотири роки, як стверджувала Ольга Косач, Леся вже вправно читала, у шість років охоче декламувала "Русалку" Адама Міцкевича, читала з братом "Пана Твардовського"

[12:14]. Леся мала надзвичайну пам'ять на обличчя, місцевості та мови, які засвоювала з природних джерел: спілкування та читання. Продовжити навчання Леся мала у Київській гімназії, до вступу в яку готувалася разом з братом Михайлом. У спогадах сестри поетеси Ольги Косач-Кривенюк знаходимо цікаві факти з дитячих років Лесі: "Як було Лесі трохи більше 10 років, то вона в Києві почала вчитися з учителями разом з Мишею, і всього того, чого й він вчився, готуючись вступити до класичної хлопчачої гімназії. Вчила Леся і стародавні мови – грецьку та латинську" [13:325; 12:19-20].

Проте через хворобу Леся Українка змушена була організувати свою освіту самотужки, наполегливо працювала над своєю самоосвітою, здобуваючи дуже різноманітні знання. У Київському та Петербурзькому університетах вона принагідно слухала лекції з хімії та медицини, цікавилася вченням Дарвіна, новими відкриттями у галузі генетики і психіатрії. Поетеса знала майже всі основні європейські мови – всього понад десять, серед яких була польська мова, до якої вона призвичаїлася, коли у меншій сестри Олі була нянька-полька. Пізніше в одному з листів до Михайла Павлика поетеса писала, що знає польську мову на рівні викладання лекцій. У спогадах Ольга Косач-Кривенюк згадує, що під час перебування в Одесі Леся з матір'ю, сестрою Олею та братом кілька разів були у католицькому костьолі, щоб послухати гру на органі і казання різними мовами (італійською, французькою, польською) [12:46]. Підтвердженням того факту, що Леся Українка вільно володіла польською мовою, читала польськомовну літературу, є листи поетеси. В одному з них вона повідомляє матері, що від В. Самійленка одержала переклад пісень Г.Гейне польською і звіряє зі своїми перекладами. У книзі Анатолія Костенка "Леся Українка: художньо-документальна біографія" є розділ "До Берліна через Варшаву", де автор описує перебування Лесі Українки у Варшаві [11:183-185].

Отже, Леся Українка була поліглотом і свідомо або підсвідомо використовувала одиниці інших мов, серед яких були полонізми.

Полонізми (від середньолат. *Polonia* – Польща) – це різновид запозичення: слово, його окреме значення, вислів тощо, запозичені з польської мови або утворені за її зразком [14:466].

Дослідивши тексти поезії та епістолярну спадщину Лесі Українки, ми вибрали близько 150 мовних одиниць, що кваліфіковані нами як полонізми. Вони репрезентують фонетико-графічний, лексико-семантичний, словотвірний та граматичний рівні. Для епістолярію поетеси характерне використання польськомовних вкраплень у вигляді окремих слів, словосполучень і цілих фраз.

Лексичні полонізми в поетичній та епістолярній спадщині Лесі Українки умовно можна поділити на декілька груп. Так, значний шар полоні-

змів становить загальноновживана лексика. Ці слова пов'язані зі сферою взаємин між людьми. Сюди належать переважно дієслова, дещо рідше іменники. Наприклад, у листі до свого дядька Михайла Петровича Драгоманова Леся запитує: "Як там (у Болгарії) люди **обходять** різдво?" [5:46]. У цьому реченні поетесою ужитий лексичний полонізм, в якому спостерігаються деякі зміни на фонетичному рівні (пол. *obchodzić*). Його еквівалентом в українській мові є слова *відзначати*, *святкувати* (для порівняння: в українській мові слово *обходити* має 9 значень...)

Неабияка кількість полонізмів, що належать до загальноновживаної лексики, використовується в листах до матері. Так, в одному з листів до неї Леся розповідає про метод лікування: "... якщо того прижигання у нас не **потрафлять** зробити, то вже нічого робити – прийдеться "изучать нравы общины Красного Креста" [5:48]. Полонізм *потрафлять* (пол. *potrafić*) має значення "зуміти, бути спроможним до чогось". Під час свого перебування в Євпаторії Леся розповідає матері про своє здоров'я і наприкінці листа заспокоює її словами: "Врешті я **залатвую** цієї справи, як можу" [7:245], де ужитий полонізм має значення "залагодити, владнати". У листах до матері простежується ціла низка полонізмів, які теж можна віднести до групи загальноновживаної лексики, а саме, **зважити** (*zważyć* – врахувати, взяти до уваги), **викеровувати** (*wykierować* – спрямувати, направити, виховати), **уряджаючи** (*urządzać* – влаштовувати): "Так от ти **зваж** моє положення" [6: 48], "Тим часом **викеровую** сама себе, коли не на професора, то на "світлого підпірника нашої літератури" [5:178], "Метушиться вона тепер, **уряджаючи** дитячі роковини" [5:51]. Наявність зазначених полонізмів у листах Лесі Українки до найдорожчої для неї людини є незаперечним свідченням українсько-польської двомовності поетеси. Цілком вірогідно, що ця двомовність завжди панувала у родинному колі Косачів. Ще з дитинства Леся перебувала у постійному оточенні цієї двомовності, і закономірним наслідком було те, що вона вживала полонізми. Також можна припустити, що поетеса їх уживала на підсвідомому рівні, тому що так розмовляли її мама, батько, сестри, брати. Наприклад, у листі до рідного брата Михайла Леся просить його приїхати до них у Колодяжне: "Невже ти так-таки не приїдеш до нас, а вже в нас **позюмки** настали" [5:61], де позюмки (пол. *roziumki*) – суніці.

Лексичні полонізми загальноновживаного шару мають місце в листах до інших членів родини, наприклад: **двірець** (пол. *dworzec* – вокзал), **направа** (пол. *naprawa* – ремонт), **займати** (пол. *zajmować się* – цікавитися): "...до нашого села від **двірця** треба їхати сім верст" [5:89], "...аж нарешті подер черевики в шмаття і кинув їх до **направи** в тій корчмі..."

[6:263], "Ся річ мене дуже **займає**, мотивів народних я знаю силу" [5:63].

Чільне місце серед лексичних полонізмів у творчості Лесі Українки посідають ті, що належать до експресивної лексики. Це переважно прикметники та прислівники, які виражають якісну оцінку предметів, наприклад: **знакомита** (пол. *znakomity* – чудовий, прекрасний), **доткливо** (пол. *dotkliwy* – дошкульний, нестерпний, тяжкий), **святечна** (пол. *święteczny* – святковий): "Тим часом я ще ні разу тут не простудилась; якщо й різдво мине гаразд, то вже я могтиму повірити, що моя **знакомита** "богиня" хоче лишити мене в спокої на який час" [5:96], "У сій стороні я почуваю себе якось вільніше, то знов же ніколи і нігде я не почувала так **доткливо**" [5:96]. У листі до сестри Леся просить вибачення, "...що не принесли ми тобі **святечної** "снеди", але ж трудно було, я не в стані була піти на пошту, а більше нікому було" [6:79].

Частина лексичних полонізмів, що вжиті Лесею Українкою, семантично пов'язані зі сферою культурно-офіційного життя, а саме: урядування, освіти, медицини, наприклад: **одчит**, **герезія**, **конто**, **квестія**, **курація**, **залеглость**, **діаріуш** (відповідно пол. *odczyt* – доповідь, промова; *herezja* – ересь, дурниця; *konto* – рахунок, *kwstia* – питання, проблема, *kuracja* – лікування, *diariusz* – хронологічний опис щоденних подій, книга, в якій здійснюється цей опис). Цікавим є той факт, що листи, в яких знаходимо ці лексичні полонізми, адресовані таким видатним постатям української культури та літератури, як М.П.Драгоманов, М.Павлик, О.Кобилянська, М.П.Старицький та інші [10:19].

Безперечно, простежується певний зв'язок між тим, кому адресовано приватного листа і специфікою використання мовних засобів для викладу думок поетеси. Так, у листі до Ольги Кобилянської вона пише: "Я була від самого того **одчиту** мого в нескінченній "тарапії". Спочатку мусила готувати до друку давніший **одчит** свій (про Аду Негрі та д'Анунціо)" [6:159]. У листі до Олександра Барвінського знаходимо цікаву лексему **конто**: "Через се ми тепер одважуємось просити Вас, щоб Ви воліли роз'яснити нам, як ми маємо відноситись до даних Вами обіцянок і на чие **конто** маємо рахувати прикре непорозуміння?" [5:224]. З'ясовуючи етимологію цього слова, знаходимо його італійське коріння [15:113]. Цілком імовірно, що вживання цього слова поетесою було зумовлено певним лексико-семантичним дефіцитом. Якщо б Леся Українка використала український еквівалент, то у даному випадку це спричинило б тавтологію: "на чий рахунок маємо рахувати". Леся Українка переймалася гендерними проблемами, про що нерідко листувалася з О.Кобилянською. Вона пише: "Як на мене, то я не розумію, що нового можна ще видумати в теорії до **квестії** жіночої..." [5:10]. "Я писала се п. Кобилянській, і вона, певне, прийняла се за велику **герезію**, бо щось нічого вже не пише до нас від того часу" [5:132]. В листі до брата Леся

скаржитися на своє здоров'я: " Після тижня масажної **курації** нога моя розстроюдилась так, що й ступити було годі" [5:36-37].

Один з листів Лесі Українки до Михайла Драгоманова починається з речення: "Оце ми вже у Гадячі. Тепер тільки я зібралась вирівняти **залеглості** в своїй кореспонденції, а то за зборами та роз'їздами набралось їх чимало" [5: 158]. Полонізми, що були звичними в родині Косачів, були природними та зрозумілими і для Лесиноного дядька М.Драгоманова, який деякий час мешкав та працював лікарем психіатричної лікарні містечка Творки біля Варшави.

Серед полонізмів, які використовує Леся Українка, трапляються і такі, що є у польській мові застарілими: "Отримали ми твою телеграму, одкритку і **діаріуш** і дуже були з того всього раді" [6:139].

Значна кількість полонізмів з текстів Лесі Українки належать до абстрактної лексики, наприклад: "тутешній наш **триб** життя" (tryb – спосіб), "носитиму його рік, поки не буде з того якого **скутку**" (skutek – наслідок), "се так звані **видатки** на агітацію" (wydatek – витрата), "за се я часами почуваю немов якусь **уразу** до мами" (uraza – образа), "і ніякого **трафунку** лихого не сталося з нами" (trafuntk – випадок), "при такій **звинності** якось уживається фундаментальність у всьому" (zwinność – спритність), "переїде на другу квартиру, бо в сій ... **вільгость**" (wilgość – вогкість, вологість).

Чимало полонізмів загальноновживаного шару лексики знаходимо в поезії Лесі Українки. Наведемо деякі приклади:

Вона іде! Непереможна сила
Мене примушують за нею простувати
По темних, тісних **хідниках**

"Сон"

Ось тільки йде який мізерний **шпиг**
гарячим оловом так влучно почастую,
що звалиться поганець миттю з ніг

"Enfant perdu"

Як вона вуста розкриє, щоб напитись поцілунку,
Я п'янію і без **трунку!**

" Ліричні пісні давнього Єгип-

ту"

Глянула вона й кивнула
Так **зальотно** і жадібно

"Атта Троль"

Я не боюсь бунтівників,
у мене з ними згода,
я не покличу козаків
мені то **невигода**

"Практичний пан"

Що могли, то те давали,
Він до всього був **догодний**
"Давня казка"
І завжди я носив святую ту покрасу
І **святоблिवість** то мою з'являло
"Самсон"
Шлафрок! Тридцять шість царів
За сухий і теплий **шлафрок!**
"Атта Троль"
Північ, мов танцюристка в **єдвабній** личині
Скаче, світить очима, регоче й гуде
"Сірома"
Темна хмара, а веселка ясна.
Що ти робиш, дівчино нещасна?
Ореш тугу, сієш на ній смуток,
Схаменися, який з того **скуток?**
"Темна хмара, а веселка ясна"
На подушці оксамитній долі
Спочивала золота **пантофля.**
"Пророчий сон патріота"
Осінь холодная, осінь **вільготна**
Панує у нас
"Співець"
Очі в них од сліз **вільготні**
"Атта Троль"
І брала я тоді паперу **картку** білу
"Я бачила, як ти хилився додо-
лу"
Ми лицарі всі без догани й страху,
Ми в серці ховали не марну пиху,
А **цноти**, що зрощує слава

"Граф фон Ейнзідель"

У вірші "Грішниця" знаходимо цікавий приклад семантичного полонізму: "Сліпая **милість** – се для мене кара", де слово **милість** має польську сему – "любов" (для порівняння: в укр. мові лексема "милість" включає семи: 1) доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь; вияв жалості, милосердя, помилування; 2) дар).

В.Симович у своїх спогадах про Лесю Українку та її перебування на Буковині розказує, що поетеса "...усе дуже боронила таких слів, що їх сама часто вживала у своїх творах, як: цнота, розпач та урочий... На аргумент, що це явні полонізми, ... вона відповідала: "Що мені від того, що вони були колись польські? Тепер їх уживає український нарід на Воли-

ні, і то вже здавна. Вони вже наші, гарні, мені подобаються, й тому я їх уживаю" [12:26]. Так поетеса декларує своє ставлення до полонізмів.

Звертають на себе увагу словотвірні полонізми, які вживає Леся Українка: "Мені шкода, що ти не бачиш цього **видовиська...**" (пол. widowisko – видовище); "Тим часом цілую свого компаньйона, дожидаючись ближчої **знайомості**" (пол. znajomość – знайомство); "Мама не раз сміється, що я пишу їх, певне, з **високості** неба,...але не з сього світу" (пол. wysokość – висота); "І кумедно мені було якось од хлороформу: усе я чула, що коло мене говорили, а **болісті** не чула..." (пол. boliść – біль); "Притім маю такий **замір...**" (пол. zamiar – намір); " Миша ... просить Вас (Драгоманова) **повітати**" (пол. powitać – привітати); "...так як **одійшла** злість трохи, я прийнялася за Маргариту..." (пол. odejść – відійти); " Я не раз до неї (Шури) писала, а **одповіді** не одержала" (пол. odpowiedź – відповідь).

Слово **велемудрі** в поезії "Народ пророкові" зі стилістичної точки зору являє собою різновид тропа, а саме гіперболи, адже лексема "мудрі" дає вичерпну характеристику-ознаку слову "наука", проте поетеса додає польськомовну складову "веле"-, чим гіперболізує цю ознаку і у такий спосіб глузує над героєм твору.

Так, тепер здається тобі,
Що вже й світ не видав стільки муки,
Скільки ти від народу прийняв
За свої **велемудрі** науки.

За польською словотвірною моделлю утворені слова **замір, запевне**, які зустрічаються у багатьох поезіях Лесі Українки:

Сльозами змий оту лихую пляму,
Що положив гидкий, ворожий **замір**
"Грішниця"

Кажуть, весь поміст у пеклі
З добрих **замірів** зложився!
"Давня казка"

Тут поет на те: "**Запевне**,
Треба пташечці принади!"
"Давня казка"

Запевне, бридко між гадюк попасти,
Та я їх не боюсь, суд не страшний для мене...
"Грішниця"

І ми одна одну **запевне** зрозумієм
"Грішниця"

Польські суфікси **-с(а), -uch-** утворюють іменники зі значенням особи, що виконує дію, або характеризується за нею:

Келле, **радця**, при посольстві,

Як в шинку при люльці й пиві,
Мав дискусію зо мною
"Атта Троль"
З милим посміхом цариця
Запевняє, що з літами
Цар на голову став слабший,
Зве його "лінюх" та "Шелінг"
"Атта Троль"

У поезіях Лесі Українки чимало слів з польським префіксом **od-**, наприклад:

В мислях ніколи коханим тебе не **одважусь** назвати

Я часто питаю себе: чи кохаю? – **одказую**: ні!
Дивлюся на тебе й не можу **одвести** очей...
" На мотив з Міцкевича"

Темно-червонеє світло,
Неначе той **одблиск** пожежі,...
Темряву ночі розсунув
"Завітання"

Ледве на місяць наплине прозора хмара,
Коло на ній засіяє, мов **одсвіт** далекий веселки
"Весна зимова"

У творах та листах Лесі Українки чимало фонетичних полонізмів. Під впливом польської мови поетеса використовувала невластиву для української мови фонетичну форму деяких слів, наприклад:

Кажуть, голод в них почався, –
Якщо правда, дуже жаль.
Я б зібрався, розпитався,
але ж нині маю **баль**...
"Веселий пан"

Етимологічний словник української мови свідчить, що ця лексема через польську та російську мови запозичена з французької. Дуже поверхневе, на нашу думку, припущення, що звукову оболонку "баль" поетеса використала лише для рими: жаль – баль. Саме звукова оболонка цього слова дозволила їй додати ще одну рису в характеристиці персонажа, який використовує польське за звучанням слово, прагнучи підкреслити своє шляхетне походження і поведіння.

У поезії "Атта Троль" зустрічаємо слово "вальця" (укр. відповідник "вальса"), яке є аналогічним прикладом використання полонізму:

Отакі цікаві пари
Стали **вальця** витинати
Скрізь по залі. Вид цікавий,
Страх і сміх було дивитись!

Поставивши поряд зі словом "вальця", в якому виразно представлена польська вимова, українське слово "витинати", що має знижене стилістичне забарвлення, Леся Українка підкреслила недоречність такого поєднання, що створило ефект комічного, про що сама ж поетеса сказала двома рядками нижче: "Страх і сміх було дивитись".

У поезії "Надсонова домівка в Ялті" з циклу "Кримські спогади" у невеликому контексті одразу декілька полонізмів.

Тута остатні "огні догоріли",
Тута остатні "квітки облетіли",
Тільки **зосталася** муза одна,
Що не лишила співця до могили,
Тута витає сумна

Тричі використане слово "тута", що близьке за звучанням до польського "turaј" (укр. відповідник – тут, отут), двічі слово "остатні" (пол. ostatni, укр. останні) та дієслово "зосталась", що близьке до польського дієслова *zostać się* (укр. залишатися). Цікавим фактом виявилось те, що у наступних виданнях творів поетеси, наприклад, видання 1981 року у 4-х томах, 1986 року в 2-х томах, в цих рядках знаходимо слово "останні" без жодних коментарів з боку видавця або упорядника. Можна припустити, що у таких спосіб видавці пристосували авторське мовлення до літературної мови, її усталених форм.)

В одному з листів Лесі Українки до сестри знаходимо фонетичний полонізм **шклянка** (укр. відповідник склянка). Леся описує свої враження від спостереження за працею карликів: "...принесла дівчина 5 шіток... пустила в діло 8 знарядів. І в 12 години хата була як шклянка" [6:83]. Можливо, уживанням полонізму **шклянка** поетеса прагнула підкреслити незвичність дій, які спостерігала.

У поезії "Пан народовець" читаємо:

Ось послухайте, Іванцю,
Я ж добра вам **жичу**,
Я надумав видавати
Часопись мужичу...

Вкладаючи у вуста народовця полонізми жичу (пол. *życzyć*, укр. зичити, бажати) та часопись (пол. *czasopiś*, укр. часопис) поетеса підкреслює відірваність від народу так званого борця за народ. Він силиться підкреслити свою освіченість, знання, зокрема польської мови, хоча сам уживає польський іменник чоловічого роду як іменник жіночого роду. Так поетеса сміється над персонажем.

У цій же поезії знаходимо випадки авторської стилізації мови персонажу. Пан народовець каже:

Нащо вам здалася тая
мудра **політика**,

Тільки часу марнувати –
Сварка, **біятика**.

Поетеса спеціально ставить наголос у слові "політика" на другому від кінця складі, підлаштовуючи його ще до одного полонізму – біятика (пол. *biętyka*, укр. бійка, сварка).

Звукову форму польської мови має прикметник у передмові до вже згаданої поеми "Атта Троль": "Князь-мурин, що виходить з початку поеми з білого шатра, немов якась місячна темрява, має чорну любку з чорним обличчям, обманним білими **струсевими** перами".

Досить часто в поезіях Леся Українка використовувала слова **злото**, **злотистий**, які не мають повноголосся (порівняймо: *złoto*, *złocisty* – золото, золотистий).

Вже й на горі, у будинках вогнів
Небагато лишилось
Злотом червоним горіти

"Відгуки"

Мов зачарований, стоїть Бахчисарай.
Шле місяць з неба промені **злотисті**,
Блищать, мов срібні, білі стіни в місті,
Спить ціле місто, мов залятий рай.

"Бахчисарай"

Лексема з неповноголоссям, що обрана поетесою, викликає асоціації багатства, розкоші.

Приклад використання фонетичного полонізму знаходимо у листі Леся Українки до М. Драгоманова: "Про Львів і наш **побит** у ньому Вам, певне, мама писала." У польського слова "робут" і українського "побут" однакове значення – перебування, знаходження, проживання. Використання польськомовної звукової оболонки слова поетеса відтворювала неповторну атмосферу Львову, який у той час був переважно польськомовним.

У рядках поеми "Атта Троль" давнє біблейське ім'я Йосип поетеса вживає на кшталт польського відповідника *Jozef*.

"Вліво, вліво, вбїк, - сказав я, -
Мій поклон отцю **Йозефу!**"

Грамотичних полонізмів у поетичній та епістолярній спадщині Лесі Українки незначна кількість. У листі до Михайла Павлика: "Та **візита**, зроблена ще на весні"... (пол. *wizyta* – жін. рід, укр. візит – чол. рід). У листі до М. Драгоманова: "Пишу да Вас, як **обіцялась**, сьогодні" (пол. *obiecanaś*). В іншому листі да Драгоманова: "Я ж собі думала так, щоб мені на літо вибратися десь в Болгарські гори чи **над море**..." (порівняймо: пол. *nad morze*, укр. на море).

У рядках поезій читаємо:

У палати королівські
Загостили жалі, туга,
се були найвищі гості,
та прийшли без етикету.

"Королівна"

І кидались невільники-народи
стогнали глухо, скрикували з болю

"Упоєнні на бенкетах кривавих"

У першому прикладі жіночий рід іменника робить його граматичним полонізмом (порівняймо: *etykieta* – жін. рід, *етикет* – чол. рід), у другому прикладі польському *z bólu* відповідає українське *від болю*.

У поезії Лесі Українки знаходимо порядок слів, що є характерним для польської мови, наприклад:

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки

"Як стоїть література болгарська: краще чи гірше за українську?" "Ну що ж, нехай привчається до лекцій університетських". "Засилаючи своє вітання сердечне в сей веселий день. Бажаю Вам здоров'я..."

Польська мова передала українській власні фразеологічні звороти, або стала посередницею для передачі фразеологізмів інших мов, наприклад зворот "Як ся маєш?", що дуже поширений у західноукраїнських діалектах, (пол. "Jak się masz?"). У Лесі Українки зустрічаємо: "Як маєтесь ви?" [5:91], "Як там маютьесь "Історичні картинки?" [5:34]. У листах поетеси знаходимо чимало іншомовної фраземіки [16:64], у тому числі польськомовні вкраплення, наприклад: *ul.Ponińskiego*, "Kurijer", "Dziady", "Krymskie sonety", "Panna Antonina", "Mazepa" та інші

У листі до матері поетеса пише: "З okazji радісної хвили спішу тобі повідомити...", де зворот теж запозичений з польської мови (*Z okazji gadosnej chwili*). В українській мові цей зворот має відповідник "на radoшах".

Надзвичайно цікавими є ті фразеологічні звороти, які вжиті безпосередньо мовою оригіналу, тобто польською, що є додатковим свідченням того, що Леся Українка вільно володіла цією мовою. Так, у її листах, зокрема до матері, знаходимо: "Звісно, на курортах **jak przy obowiązku**" [6:309], "От перша перешкода – **moje miłe zdrowie i powodzenie**" [5:89], "Привези мені Петрарку, або Леопарді, або Гольдоні (я правду сказати, не маю о нім **żadnego pojęcia**) [5: 40]. У листах до брата Михайла читаємо: "... немов русини просять прощення у поляків за давні дурниці і просять ласки **wielmożnego pana i księdza proboszcza**, аби зволили покласти гнів на милість..." [5:69], "Досі був **spokoj w kraju** ..." [6:246]. У листах до своєї сестри "любої Лілеєньки" поетеса писала: "Мама, певне, понаписувала вам **niestworzone rzeczy**

про мою першу хату..." [6:10], " Які мої плани на ту зиму, я ще сама гаразд на знаю, та я вже, відомо, **człowiek bez jutra** з давніх пір..." [7:104]. Усталені звороти польською мовою зустрічаються також у листах Лесі Українки до О.Кобилянської, М.Павлика, М.Драгоманова, які теж володіли польською мовою, а тому сприймали ці вирази як належне. Наприклад у листі до О.Кобилянської: " Вас мусили добре... ваші **dobre wychowani** краяни"[6:160], у листі до М.Драгоманова: "**Czekam waszego listu jak ziemia rosy niebieskiej**" [5:235], "**Już dawno nie dostawałam takiej rozkoszy**" [6:122], у листах до М.Павлика: **podlejszego gatunku, poseł jak oseł**, ще приклад: "**Nie miła księdzu ofiara – idź ciele do domu** [5:278].

Досконало знаючи польську мову, Леся Українка увиразнювала мову своїх листів численними польськомовними зворотами, а також цитатами з творів Адама Міцкевича, наприклад: *Śpiewak jestem, niestety! Śpiewać nie ma komu* [5:413]; *I znowu sobie zadaję pytanie: Czy to jest przyjaźń, czy to jest kochanie?* [7:97]

Отже, місце народження Лесі Українки, її родинне оточення, володіння багатьма європейськими мовами, у тому числі й польською, спілкування з письменниками, громадськими та культурними діячами західних регіонів України пояснює наявність значної кількості полонізмів у її літературній та епістолярній спадщині. Полонізми простежуються на фонетико-графічному, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях. Ці слова не засмічують мови поетеси, а, навпаки, роблять її більш виразною, справляючи неповторне враження від надзвичайно ерудованої, освіченої, неординарної особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Огієнко І. Українська літературна мова ХУІ ст. – Варшава, 1930.– Т.1. – 520 с., Т.2. – 192 с.
2. Худащ М.Л. Лексика українських ділових документів кінця ХУІ – поч. ХУІІ ст. – К., 1961.
3. Романова Н.П. Вивчення українсько-польських мовні контактів у слов'янській філологічній науці // Мовознавство. –1972. –№ 4. – С. 41–50.
4. Романова Н.П. Словообразование и языковые связи: украинско-польские связи. – К.: Рад школа, 1989. –190 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах . Т. X. – К.: Наукова думка, 1978.
6. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах . Т. XI. – К.: Наукова думка, 1978.
7. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах . Т. XII. – К.: Наукова думка, 1979.
8. Вінценз Андрій. До проблеми українсько-польських мовних контактів // Мовознавство. –1991. – №5. – С. 37 – 41.

9. Булаховський Л.А. Питання походження української мови. – К., 1956. – С. 161–163.
10. Ткач Л.О. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця XIX – початку XX ст. (зовнішні чинники) // Мовознавство.– 2000.– № 6. – С.22 –29.
11. Костенко Анатоль. Леся Українка: художньо-документальна біографія. – К.: Дніпро, 1985. – 393 с.
12. Мороз М.О. Літопис життя і творчості Лесі Українки.– К.: Наукова думка, 1992. – 630 с.
13. Спогади про Лесю Українку. – К., 1963. – 520 с.
14. Українська мова. Енциклопедія / За ред. Русанівського В.М. та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 750 с.
15. Польсько-російський словник / Упор.: Левінська С.Й., Старак Т.В. – К.: Проза, 1992. – 478 с.
16. Бичко Зіновій. Іншомовна фраземіка в епістолярії Лесі Українки // Диво-слово. – 1999. –№2. – С. 64.

N.Misjac.Polonizmy w poetycznej i epistograficznej śpóściźnie Lesi Ukrainki.

W artykule przedstawiona jest analiza i przyczyna polonizmów, ukazane są przykłady w poetycznej i epistograficznej śpóściźnie Lesi Ukrainki.

N.K. Misyats Polish Borrowings in Lesia Ukrainkas Poetic and Epistolary Legacy.

The article analyses the causes of Polish borrowings use in L.Ukrainka's creative works as well as presents their examples in the poetic and epistolary legacy of the poetess.